

(Nie)zapomniany
czar arcydzieł

*Przyjaciółom
domowym i dalekim*

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3847

MAREK PIECHOTA

(Nie)zapomniany
czar arcydzieł

Anonim, Barańczak, Camus...

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Wiesław Rzońca

Spis treści

Przedślowie

7

— 1 —

„Arma virumque cano...”

Niepowtarzalny urok pierwszych zdań arcydzieł
Potocki (Jan), Ballard, Camus, Nabokov, Tołstoj (Lew)

17

W kręgu sensacji niekoniecznie literackich 18 * Zachwyty zaledwie powściągliwy 24
* Alchemia pierwszych zdań 25 * Na tatrzańskim szlaku ku łacinie 32 * Nabokov nicuje
Tołstoja 38

— 2 —

Wyrwane z kontekstu

O obyczaju nadawania nowych znaczeń zaledwie fragmentom cudzych myśli
Rekonesans nieco obszerniejszy

43

Habent sua fata libelli – tyle się ostało z pełnego heksametru Terentianusa Maurusa? 48
* *Verba volant, scripta manent* – średniowieczna parafraza drugiej połowy ostatniego z sześciu
heksametrów zdania Horacego 54 * *Vis comica* – nowy sens i pojęcie jako skutek błędnego
odczytania 55 * *Inter arma silent musae* – kto wmówił (dopisał) „Muzy” Plutarchowi lub
Cyceronowi? 57 * „Polacy nie gęsi”, „żołnierz, poeta, czasu kurz” 59 * *Historia magistra vitae*
– Cyceron zapisał znacznie rozleglej 61

— 3 —

Afraniusz i Pedan – mistrzowie niesubordynacji
Bułhakow *versus* Feuchtwanger

64

Pozorne nieposłuszeństwo komendanta tajnej służby Afranusza 68 * Centurion Pedan
– dokładny, a jednak nie pedantyczny 78

— 4 —

Czy w inwokacji *Pana Tadeusza* Mickiewicz użył rymów częstochowskich?
Kilka dopowiedzeń z kłamrą liryczną w tle

86

Czy w inwokacji *Pana Tadeusza* Mickiewicz użył rymów częstochowskich? 87 * Kilka
dopowiedzeń z kłamrą liryczną w tle 101

— 5 —

Funkcje motywu homeryckiego w *Górach o zmierzchu* Krzysztofa Zanussiego
Film – scenariusz – nowela filmowa

Trzy warianty jednej sceny i ich konsekwencje interpretacyjne

109

Niezwykłość problemu 111 * Objaśnienie tytułu i aspektu problematyki 112 * Geneza pomysłu 112 * Kolejność referowania zagadnień 113 * Uzasadnienie wyboru strategii 113 * Trzy warianty jednej sceny 114 * Dygresja o wartości wyboru przywołanego motywu homeryckiego 121 * Wnioski końcowe 121

— 6 —

Retoryka pisania o *Zemście* Aleksandra Fredry
z uwzględnieniem kategorii odbiorcy

123

Kilka uwag o *Zemście* Aleksandra Fredry 124 * Kilka kontekstów 132

— 7 —

Wśród wartości zapoznanych ze szczętem
O powieści *Bogactwo* Wandy Miłaszewskiej

138

— 8 —

Ślady tradycji trzynastozgłoskowca
w tomiku *Chwila* Wisławy Szymborskiej

159

W stronę romantyzmu 161 * Trzynastozgłoskowiec jawny i ukryty w wierszach z tomiku *Chwila* 165 * Ku tomikom kolejnym: trzynastozgłoskowiec w *Dwukropku*, *Tutaj* i *Wystarczy* 170 * Ku konkluzjom (wstępnym) 177

— 9 —

Romantyczne konteksty ludowej śpiewki *Kamień na kamieniu...*,
czyli o pożytkach płynących z lektury cudzych listów
Z arcydziełem Wiesława Myśliwskiego w tle

180

Kontekst oświeceniowy i biblijny 185 * Arcydzieło Wiesława Myśliwskiego i deklaracja folklorystycznej inspiracji 189 * Kontekst romantyczny 200

— 10 —

Sonet nie umiera nigdy
Barańczak i Kijonka wśród odnowicieli gatunku
o blisko osiemsetletniej tradycji

204

Nota bibliograficzna 231 * Bibliografia 235 * Indeks nazwisk 253 * *Summary* 265

Przedślowie

Omnes viae Romam ducunt.

Miasto, Wieczne Miasto (*Roma Aeterna*), metropolia, megalopolis – Rzym jest jeden. Jak od wieków przekazuje nam anonimowa mądrość, „wszystkie drogi prowadzą” tam właśnie. Podobnie anonimowej proveniencji jest *bon mot* dotyczący Rzymu *Ab Urbe condita* („Od założenia Miasta”), który dla uwiecznienia siebie i tegoż umieścił w tytule monumentalnego dzieła, niezachowanego niestety w całości do naszych czasów, dziejopis z Padwy Tytus Liwiusz *Ab Urbe condita libri CXLII* (erudycyjny opis doprowadził do roku 9 p.n.e.).

Wybitny i popularny, co nie jest częste w obrębie humanistyki, urodzony w Australii amerykański krytyk sztuki, Robert Hughes, związany z tygodnikiem „Time”, w błyskotliwej i pełnej intrygujących dygresji monografii stolicy Cesarstwa, a właściwie starożytnego świata („głowa świata” – *caput mundi*), poszukując „najważniejszej budowli” wzniesionej za panowania Oktawiana Augusta, konstatuje – z pewnym zaskoczeniem dla samego siebie:

[...] najwspanialszą budowlą Rzymu nie był ani wielki gmach, ani pomnik, lecz rzecz bardzo przyziemna i w formie całkowicie pozioma, a przeto, przynajmniej z oddali, dość trudna do zauważenia, a na pewno niewidoczna i bardzo trudna do wyobrażenia sobie w całości. To jej przez stulecia oddawali większość sił rzymscy geodeci, inżynierowie, robotnicy, kamieniarze i niewolnicy i to ona umożliwiła rozrost i zarządzanie największym imperium, jakie znał świat. Chodzi o niezmiernie rozgałęzioną sieć dróg, bez której imperium rzymskie nie mogłoby istnieć. Źródła podają bardzo różne szacunki jej łącznej długości, zależnie od tego, ile uwzględnia się dróg drugorzędnych i innych. Ale nie było to pewno mniej niż 80 000 kilometrów, a zapewne aż 100 000 lub nawet 120 000; trzeba też

pamiętać o wielu mostach przerzuconych nad rwącymi rzekami, groblach przez mokradła i tunelach przebitych przez skaliste góry. Rzymskie drogi to niebywałe osiągnięcie geodezyjne, planistyczne i budowlane, a przecież Rzymianie nie mieli buldożerów, walców drogowych ani materiałów wybuchowych – tylko ręczne narzędzia i mięśnie¹.

Zestawiony z tym współczesnym peanem na cześć inżynieryjnych dokonań starożytnych mizernie wybrzmiewa nasz oryginalny wkład w kulturę światową, w propagowanie wielkości, istotności Rzymu, niezapomniana skrzydlata fraza z ballady *Pani Twardowska*, wyjęta z romantycznego poetyckiego debiutu Adama Mickiewicza: „Ta karczma Rzym się nazywa”². W podobnie złym świetle ukazuje nas satyryczna przestroga przed Wiecznym Miastem z poematu dygresyjnego *Beniowski* Juliusza Słowackiego: „O! P o l s k o! jeśli ty masz z o s t a ć m ł o d ą / I taką jak ta być, co dzisiaj żyje?! / [...] Krzyż twym papieżem jest – twa zguba w Rzymie!”³. Z kolei Zygmunt Krasiński w liryku o incipicie „To miasto wiecznym, w tych grobach jest życie...”, chociaż dostrzega na wstępie jeden z interesujących nas tu motywów, to w zakończeniach obu tworzących utwór zdań ujawnia, że najbardziej interesuje go własna sława:

To miasto wiecznym, w tych grobach jest życie,
Które pod ziemią spokojnie i skrycie
Krąży krwią wieków i serce spokoju,
A może czoło w laur wieków ustroi.
Może ktoś kiedyś na jednym z tych wzgórzów,
Wśród prochu bogów i gruzu podmurzów,

1 R. HUGHES: *Rzym*. Przeł. W. JEŻOWSKI. Warszawa 2011, s. 98–99. Za zwrócenie uwagi na tę monografię, której lektura zaowocowała w rozdziale 10 *Sonet nie umiera nigdy...* zakotwiczeniem rozważań o tym, kto był darczyńcą willi dla Horacego (cezar August czy Mecenas?) oraz odkryciem setek ekscentrycznych i obscenicznych sonetów, pisanych w XIX wieku w gwarze Zatybrza (*romanesco*) przez Giuseppego Gioacchina Bellego (wcześniej o nim nie słyszałem), nadto rozkwitła dygresją o językowej inwencji włoskich futurystów na marginesie propagowania nowych gatunków literackich (M. PIECHOTA: *Poetycka „klapsznita”, czyli paralimeryczny „sandwich” dla nie-Ślązaka*. „Śląsk” 2015, nr 8 (237), s. 30–32) – winien jestem wdzięczność Michałowi Tasarkowi.

2 A. MICKIEWICZ: *Dzieła*. Wydanie Rocznicowe 1798–1998. T. 1: *Wiersze*. Oprac. C. ZGORZELSKI. Warszawa 1993, s. 95.

3 J. SŁOWACKI: *Beniowski. Poemat z roku 1841 i dalsze pieśni*. Nowe wydanie krytyczne. Oprac. J. BRZOZOWSKI, Z. PRZYCHODNIAK. Poznań 2014, s. 11–12, w. 225, 240. Wcześniej Mickiewicz w wierszu *Do Joachima Lelewela. Z okoliczności rozpoczęcia kursu historii powszechnej w Uniwersytecie Wileńskim, dnia 9 stycznia 1822 r.* wyraził się dosadnie: „Rzym pastwi się nad światem” (A. MICKIEWICZ: *Wiersze...*, s. 146).

Gdzie róż i bluszczów powiązane zwoje,
Bluszcz gdy odchyli, znajdzie imię moje!⁴.

Zapewne nie wszystkim spodoba się wiernopoddańcza „Apostrofa do papieża Piusa IX, dla którego poeta żywił specyficzny kult, napisana prawdopodobnie w czerwcu 1861 r. pod wrażeniem listu «apostolskiego» z 27 III 1861 r., w którym Pius IX podziękował Norwidowi za jego skromne «świętopietrze»⁵, mianowicie pięć kunsztownych, numerowanych, sześciowersowych, jednak nie będących sekstynami, strof *Do władcy Rzymu*⁶.

Oczywiście, to tendencyjnie dobrany i naświetlony zestaw cytatów, wyimków z dzieł, adresów wierszy naszych wielkich dziewiętnastowiecznych twórców. Wystarczy jednak zajrzeć do równie znakomitej jak monumentalnej książki Andrzeja Litworni *Rzym Mickiewicza*⁷ (kilkadziesiąt poważnych problemów, kilkaset szczegółowych zagadnień w czterech rozdziałach i dwunastu podrzdziałach!), by nabrać szacunku dla jakże wielostronnych i skomplikowanych relacji poety z Wiecznym Miastem. Gdy z kolei przyjrzymy się bliżej balladzie *Pani Twardowska*, bo jak głosi mądrość ludowa, „diabeł – niekoniecznie Mefistofeles – tkwi w szczegółach”, skonstatujemy, że badaczy tego ogniwa *Ballad i romansów*, poczynając od dziewiętnastowiecznego – Lucjana Tomasza Rycharskiego, przez bliższych naszym czasom – Juliusza Kleinera, Czesława Zgorzelskiego i Jeana-Charles’a Gille-Maisanego, aż po najbliższego – Jarosława Ławskiego, interesują jedynie: „wesołość i żywość akcji komicznej”⁸, spojrzenie „okiem sarmackiego facecjonisty”, próba „sił Twardowskiego i diabła w karczmie”, „towarzysze pijatyki Twardowskiego”, „humor”, karczma, w której „jedzą, piją, lulki palą”, Twardowski i Mefistofeles jako „postaci niezwykle”, anegdota „o Mefistofelesie czmychającym przed panią Twardowską”, tendencja żartobliwa utworu, oraz – już we wnioskach – ponownie żartobliwość⁹, odmienność tej

4 Z. KRASIŃSKI: *Dzieła literackie*. T. 1. Wybrał, notami i uwagami opatrzył P. HERTZ. Warszawa 1973, s. 58. O „ruchu krwi” podkreślanym w tym wierszu „przez instrumentację głoskową”, która „w dźwiękowych powtórzeniach i nawrotach wydaje się nie mieć końca”, interesująco pisze Maciej Szargot; zob. M. SZARGOT: „*Ziemia rozdziału – niebo połączenia*”. *O liryce Zygmunta Krasińskiego*. Katowice 2000, s. 102.

5 J.W. GOMULICKI: *Metryki i objaśnienia*. W: C. NORWID: *Pisma wszystkie*. Zebrał, tekst ustalił, wstępem i uwagami krytycznymi opatrzył J.W. GOMULICKI. T. 2: *Wiersze*. Cz. 2. Warszawa 1971, s. 369.

6 J.W. GOMULICKI: *Metryki i objaśnienia*. W: C. NORWID: *Pisma wszystkie*. Zebrał, tekst ustalił, wstępem i uwagami krytycznymi opatrzył J.W. GOMULICKI. T. 1: *Wiersze*. Cz. 1. Warszawa 1971, s. 342–343.

7 A. LITWORNIA: *Rzym Mickiewicza. Poeta nad Tybrem 1829–1831*. Warszawa 2005.

8 L.T. RYCHARSKI: *Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie. Podług gruntownych badań*. T. 2. Kraków 1868, s. 129.

9 C. ZGORZELSKI: *O sztuce poetyckiej Mickiewicza. Próby zbliżeń i uogólnień*. Warszawa 1976, s. 78, 82, 84, 116, 142, 143, 146, 198–199, 228.

ballady, gdyż „mówi się o niej w tonie satyrycznym, zupełnie odbiegającym od nastroju pozostałych utworów”¹⁰, wreszcie wyeksponowanie humorystycznej ballady, wzorowanej na Schillerze, a pominięcie wierszy programowych w publikacji „Wandy. Tygodnika Polskiego” (1822)¹¹. Nikt jednak dotąd nie zwrócił uwagi na to, że lokalnie, w tej części Europy porzekadło uniwersalne zostało przekształcone w bliższe zaściankowi: „wszystkie drogi prowadzą do karczmy” – nikt nie zauważył, bo nie zostało to wyrażone *expressis verbis*.

Uważny Czytelnik spostrzegł zapewne, że zabrakło w poprzednim akapicie opinii wymienionego niemal na samym początku Kleinerera, ale też jego podejściu do interesującej nas tu kwestii wypada poświęcić odrębny akapit. O *Pani Twardowskiej* w imponującej rozmiarami monografii znalazły się zaledwie cztery uwagi. Po pierwsze i drugie, w tekście głównym, gdy porzuca rozbudowane konteksty *Świtezi* i przechodzi do tej właśnie ballady, Kleiner pisze: „Za to już nie igraszka, lecz zabawa szeroka, nie uśmieszek, ale śmiech niepowstrzymany włada w *Pani Twardowskiej*”¹² i przywołuje dalej kontekst wyzyskiwania przez Krasickiego fantastyki w *Myszeidos*: „jak tam ośmieszanie cudu tchnie duchem Voltaire’a, tak tutaj powiedzenie: «Ta karczma Rzym się nazywa»”¹³. Zdanie to opatruje ważnym przypisem: „W redakcji pierwotnej było jeszcze inne uklucie pod adresem Kościoła: nie szewcowi wytacza Twardowski ze łba wódkę gdańską, ale – księdzu”¹⁴. Po trzecie, na tej samej stronie, Kleiner konstatuje: „*Rękawiczka* [o podtytule *Powiastrka. (Z Szyllera)* – M.P.] zaś nie darmo sąsiaduje w zbiorze ballad z *Panią Twardowską*”¹⁵. Wreszcie w *Przeglądzie treści* spostrzegam, ciesząc oko badacza twórczości Słowackiego, sformułowanie: „*Pani Twardowska* groteską w duchu w. XVIII”¹⁶ (jest, co prawda, „w duchu”, a nie „z Ducha”, słyszymy jednak niekiedy to, co chcemy usłyszeć). Z dotychczasowej, pobieżnej analizy wynika, że zarówno dla najwybitniejszych dziewiętnastowiecznych naszych

10 J.-J. CHARLES-MAISANI: *Adam Mickiewicz. Studium psychologiczne. Od dzieciństwa do „Dziadów” części trzeciej*. Przeł. A. KURYŚ, K. MARCZEWSKA. Warszawa 1996, s. 210, przyp. 15; na s. 314 autor wspomina jeszcze wśród motywów z życia osobistego poety „diabelskie historie opowiadane w żartobliwej formie”.

11 J. ŁAWSKI: *Wojna ody z balladą. Przypadek Adama Mickiewicza*. W: *Romantyczne repetycje i powroty*. Red. A. CZAJKOWSKA, A. ŻYWIOŁEK. Częstochowa 2011, s. 167.

12 J. KLEINER: *Mickiewicz*. T. 1: *Dzieje Gustawa*. Wyd. popr. Konsultacja naukowa C. ZGORZELSKI. Lublin 1995 [wyd. 1 – Lwów 1934; wyd. 2 – Lublin 1948], s. 315.

13 Tamże.

14 Tamże. Zbliży się więc Mickiewicz w wersji złagodzonej do inspiracji folklorystycznej: „Pije jak szewc” (*Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*. Wybór i oprac. S. ADALBERG. Warszawa 1889–1894, s. 387; jak podaje paremiograf, przysłowie pochodzi z rękopisu Jacka Idziego Przybylskiego, żyjącego w latach 1756–1819).

15 Tamże, s. 315.

16 Tamże, s. 609.

twórców, jak i dla znakomitych badaczy ich dorobku na przestrzeni ostatnich dwóch wieków Rzym staje się w przeważającej mierze synonimem Kościoła.

Gdy przyjrzymy się z kolei bliżej przytoczonemu tu fragmentowi oktawy, wyjętemu z Pieśni I *Beniowskiego* (w. 225–226, 240), w edycji Aliny Kowalczykowej w serii „Biblioteka Narodowa”, zauważymy, że wers 240 („Krzyż twym Papieżem jest – twa zguba w Rzymie!”) opatrzony został obszernym komentarzem:

Od czasu słynnej bulli Grzegorza XVI, w której po upadku powstania listopadowego nakazywał Polakom posłuszeństwo wobec cara, gdyż „uległość władzom od Boga ustanowionym jest prawem niezbędnym, od którego nikt się wyłamać nie może”, Słowacki wielokrotnie dawał wyraz niechęci do Rzymu. Por. np. scenę wizyty u papieża w *Kordianie*, makabryczną postać papieża w *Poema Piasta Dantyszka*, szydercze przedstawienie postaci św. Gwalberta w *Lilli Wenedzie*¹⁷.

Wers 225 („O! *Polsko!* jeśli ty masz zostać *młodą* [...]” – widzimy tu inny zapis w zakresie wyróżnień niż w wydaniu opracowanym przez Brzozowskiego i Przychodniaka) otrzymał lakoniczne objaśnienie i odsyłacz: „dotyczy kręgu «Młodej Polski»; zob. *Wstęp*, s. L.”¹⁸. Jakoż przenosimy się ochoczo do rzeczonyj strony *Wstępu* Kowalczykowej i widzimy obszerne omówienie interesującego nas wersu jako szczegółu w obrębie większej całości:

W Kościół uderza już pierwsza wielka, polemiczna dygresja (I 216–266). [...] Słowackiego, zawsze swobodnie interpretującego prawdy wiary i praktykującego nie nazbyt skrupulatnie, szczególnie raził religijny sztafaż, połączony z wprzęganiem spraw wiary w personalne rozgrywki. [...] Wtrącanie w ten kontekst Mickiewicza i czepiających się wieszczów „jezuitów” uzasadnia sens i potrzebę wystąpienia przed Polakami nowego poety, obrońcy dawnych i czystych wartości¹⁹.

Rozbudowana, starannie uargumentowana całość, z której przywołałem tu tylko drobne wyimki, eksponuje antyklerykalizm Słowackiego wynikający z troski o przyszłość Polski. Nasze problemy partykularne, parafialne – chciałoby się powiedzieć – zyskały wymiar uniwersalny. Czy słusznie?

Oczywiście, w dorobku Słowackiego widzimy też przejmujące świadectwo doświadczenia widoku Rzymu, w pisanym dantejską tercyną niewielkim wierszu o lakonicznym tytule *Rzym* właśnie, wierszu zaliczanym przez Czesława

¹⁷ J. SŁOWACKI: *Beniowski. Poema*. Oprac. A. KOWALCZYKOWA. Wyd. 4, zmienione. Wrocław–Warszawa–Kraków 1996, s. 13.

¹⁸ Tamże, s. 12.

¹⁹ Tamże, s. XLIX–LI.

Zgorzelskiego „do grupy utworów najpełniej romantycznych, takich jak *Rozłączenie, Rzym, Sumienie, Hymn* («Smutno mi, Boże!...»)²⁰. Jeśli wolno snuć tego rodzaju paralele ponad epokami, widziałbym tu raczej kontynuację tej linii, którą rozpoczął na naszym gruncie Mikołaj Sęp-Szarzyński wierszem *Epitafium Rzymowi*²¹. Nawiasem mówiąc, nasi wielcy dziewiętnastowieczni twórcy bywali wielokrotnie, pomieszkowali (dłużej lub krócej) w Rzymie, kolebce artystów, wszystkich drogi tam wiodły.

Wróćmy jednak do inspiracji dziełem Hughesa. Konieczne będzie nieco obszerniejsze przytoczenie opisu technologii wznoszenia nowych budowli z wykorzystaniem starych (ale jakże okazałych!) elementów:

Pierwszy kościół św. Piotra – który w XVI wieku zburzono, aby stopniowo zastąpić go ogromną bazyliką – został wzniesiony z budulca pozyskanego ze zniszczonych antycznych budowli. Te ponownie użyte elementy nazywano *spolia*, „zdobyczami” albo „pozostałościami”. Od IV do XIII wieku budownictwo, korzystające z odzyskiwanych i restaurowanych fragmentów starożytnych budowli, było największą branżą rzemieślniczą w mieście. Średniowieczny Rzym nie powstał na miejscu starożytnego, lecz całkiem dosłownie został zbudowany z jego pozostałości. Budowa pierwszej bazyliki św. Piotra była najważniejszym przykładem tego procesu, ale w średniowiecznym Rzymie ponad dwadzieścia dużych kościołów – S. Maria in Trastevere i SS. Cosma e Damiano to tylko dwa z nich – zbudowano wokół zachowanych rzymskich kolumnad. Dwa największe powstały za czasów Konstantyna: katedra S. Giovanni in Laterano i pierwsza bazylika św. Piotra. W katedrze S. Giovanni są cztery rzędy kolumn pochodzących ze *spolia*: około czterdziestu dziewięciometrowych, granitowych, w nawie głównej i czterdzieści dwie znacznie niższe z marmuru *verde antico* z Tesalii, rozdzielające nawy boczne. Choć z pierwszej bazyliki św. Piotra nic się nie zachowało, wiadomo, że jej czterdzieści cztery główne kolumny pochodziły z antycznych budowli i wykonane były z szarego i czerwonego granitu oraz z *cipollino* i innych gatunków marmuru²².

20 C. ZGORZELSKI: *Liryka w pełni romantyczna. Studia i szkice o wierszach Słowackiego*. Warszawa 1981, s. 111. O randze tego wiersza najlepiej świadczy w monografii Zgorzelskiego to, że rozliczne ilustracje doniosłości zastosowanych w utworze poetyckich rozwiązań znajdujemy na blisko dwudziestu stronach. (Miałem przyjemność i zaszczyt recenzować ten tom na życzenie Profesor Zofii Stefanowskiej, w „Pamiętniku Literackim” 1983, s. 332–343).

21 M. SĘP-SZARZYŃSKI: *Rytmy albo wiersze polskie*. Oprac. i wstęp J. SOKOŁOWSKA. Warszawa 1957, s. 74.

22 R. HUGHES: *Rzym...*, s. 171. Mickiewiczolog nie może przejść obojętnie obok zdania zawierającego sformułowanie „czterdzieści cztery”, choćby dotyczyło ono zaledwie liczby kolumn. Już w tym miejscu zachęcam także Czytelnika do rzutu oka na opis Nicolasa Grimala

Od zawsze interesowały mnie dawne fragmenty, drobne artefakty, choćby to były urywki zdań, pojedyncze słowa, niekoniecznie granitowe lub marmurowe wielobarwne kolumny, okazałe *spolia*. Interesowało mnie, skąd pochodziły, jaką uprzednio tworzyły całość. Co współtworzyły.

Po pożarze (spaleniu?) Rzymu Neron zabrał się do wznoszenia gigantycznego Złotego Domu (*Domus Aurea*), o którego ogromie najlepiej świadczą dwa elementy: posąg cesarza, postawiony w przedsionku, wznosił się na trzydzieści pięć metrów (Statua Wolności w Stanach Zjednoczonych mierzy tylko około dziesięć metrów więcej), kolumnowa arkada za pomnikiem miała milę, czyli półtora kilometra długości²³. W XVI wieku ówczesni poszukiwacze skarbów²⁴ przekopali się przez łaźnie do piwnic pałacowych, zamieszkiwanych w czasach starożytnej świetności przez usługujących cesarzowi, pewnie niewolników:

Odkryte wtedy fragmenty lekkich, wesołych malowideł ściennych nazwano *grotteschi*, „groteskami”, ponieważ zostały znalezione w „gro-
tach” (czyli podziemiach). Przez dwa stulecia wywierały one wpływ na europejską sztukę zdobniczą [...]. Znanym wielbicielem malowideł ze Złotego Domu był Rafael, który zachwycił się nimi i je kopiował. [...] Rafael wykorzystał motywy z *grotteschi* w swoich dekoracjach w Loggiach Watykańskich (1517–1519). Były one dlań niewyczerpanym źródłem pomysłów – toteż późniejsi papieże, jak figlarnie zauważyli historycy sztuki Mary Beard i John Henderson, musieli przechadzać się po wnętrzach będących w gruncie rzeczy kopiami mieszkań służby Nerona²⁵.

Nie możemy sobie nawet wyobrazić, jak wyglądało malarstwo, zdobienia i inne dzieła sztuki przeznaczone dla cesarza i jego gości, u których miały wzbudzać podziw i zazdrość. Pół biedy, gdy choć coś się zachowało, ale cóż poradzić w takiej sytuacji, jaką przedstawia słynna scena z *Rzymu* Federico Felliniego (1972): ekipa filmowa pospiesznie udaje się na plac budowy rzymskiego metra (gdy oglądałem ten film po raz pierwszy, w katowickim kinie studyjnym „Światowid”, słowo to zasadniczo jeszcze się nie odmieniało, podobnie jak „radio”), schodzi do drążonego pod miastem tunelu, by oglądać znakomicie zachowane freski zdobiące zasobne starożytne domostwo. Estetyczną kontemplację przerywa nagle i dramatyczne, bo bezpowrotne, niknięcie bezcennych malowideł,

budowy piramidy Chefrena w rozdziale 9 *Romantyczne konteksty ludowej śpiewki „Kamień na kamieniu...”*.

23 R. HUGHES: *Rzym...*, s. 110.

24 W Rzymie przez całe wieki prosperowały „rodziny”, „klany” (Hughes nie posługuje się słowem „mafia”) eksploatujące pałace i całe dzielnice, jakby to były odziedziczone po przodkach kamieniołomy i składy materiałów budowlanych.

25 R. HUGHES: *Rzym...*, s. 110–111.

opatrzone komentarzem: „Świeże powietrze niszczy freski!”²⁶. Podobnie z literaturą, która też podlega destrukcji. Część arcydzieł przepada, z części sami rezygnujemy. O ileż moglibyśmy być mądrzejsi, a może nawet lepsi, gdybyśmy mogli (chcieli?) formułować sądy na podstawie oglądu większych całości, gdybyśmy się nie ograniczali do zachwytu nad niewielkimi fragmentami. Może też nabralibyśmy nieco większego szacunku dla poprzedników.

Wiem dobrze, że formuła „wszystkie drogi prowadzą do Rzymu” jest znacznym uproszczeniem i koreluje bardziej z pierwszymi rozdziałami tej książki, mniej z kolejnymi. Traktuję ją tu jako drogowskaz, ślad zakorzenienia arcydzieł i dzieł pomniejszych w kulturze klasycznej (bardziej rzymskiej niż hellenistycznej). Widzimy jednak to, co jesteśmy w stanie zobaczyć. Gdybym wytrwał dłużej niż jeden semestr na lektoracie z języka greckiego, pewnie byłbym w stanie wprowadzić korektę do lejtmotywu tego *Przedślowia*: „wszystkie drogi prowadzą do Rzymu, aliści niektóre do Aten”, a jednak i ta wersja byłaby znacznym uproszczeniem, gdyż tropienie motywów homeryckich w *Górach o zmierzchu* (zob. rozdz. 5.) uwrażliwiło mnie na to, że w wersji arcydzieł Homera, które dotarły do naszych czasów, znikomy udział mają Ateny, znacznie większy zhel-lenizowana Aleksandria.

Wybór prezentowanych tu studiów ma „charakter czysto zawodowy, tzn. subiektywny”, jak pisał Kornel Filipowicz do Wisławy Szymborskiej o jej siedmiu wierszach u schyłku 1975 roku²⁷. W większości z tych opracowań, powstałych zasadniczo poza głównym nurtem mych naukowych dociekań, pojawia się przebrzmiałe dziś już nieco słówko „arcydzieło”. Nie podzielam pesymistycznego spojrzenia na rozwój literatury, przekonania o jej zanikaniu, a przynajmniej o zanikaniu jej arcydzielności. Posłużę się tu nietypowym przykładem, ponieważ potraktuję tekst wewnętrznej recenzji wydawniczej na równi z publikacją. Uzurpuję sobie to prawo, bez autoryzacji recenzenta, przede wszystkim wskutek przeświadczenia płynącego z praktyki pełnienia funkcji redaktora serii „Historia

26 Jest przekleństwem romantologa Polaka, że – wskutek tzw. historycznych zaszczości – musi się tłumaczyć światu i rodakom z odczuć internacjonalistycznych, z lamentu nad utratą dziedzictwa kultury globalnej; czytam relację Aleksandra Nawareckiego z pobytu wielkich romantyków polskich w Rzymie i Neapolu (zwłaszcza na Wezuwiuszu), czytam jego omówienie cech narratora poematu Zygmunta Krasińskiego *Trzy myśli pozostałe po śp. Henryku Ligenzie*, który „czuje [...] instynktowną niechęć do piękna przyrody, jak i do zabytków nadržanych reklamowanych przez przewodników. Porusza go jedynie brzmienie zasłyszanej mowy ojczystej i wieść o pobliskim grobie rodaka: «Co mi tam freski, kiedy o kilka kroków dalej Polak leży»” (A. NAWARECKI: „*Nasz naród jak lawa*”. *Romantycy polscy pod Wezuwiuszem*. W: „*Genius loci*” w kulturze europejskiej: *Kampania i Neapol. Szkice komparatystyczne*. Red. T. SŁAWEK, A. WILKOŃ, współudz. Z. KADŁUBEK. Katowice 2007, s. 25).

27 W. SZYMBORSKA, K. FILIPOWICZ: „*Najlepiej w życiu ma Twój Kot*”. *Listy*. [Red. T. FIAŁKOWSKI, S. KUDAS]. Kraków 2016, s. 350.

Literatury Polskiej” wydawanej przez Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego: w latach 2006–2017 przestudiowałem starannie około pół tysiąca recenzji najwybitniejszych współczesnych historyków literatury polskiej i krytyków teje i mogę autorytatywnie stwierdzić, że znakomita większość tych tekstów (pozornie tylko użytkowych, dopuszczających bądź nie do druku) w zasadzie mogła, względnie nawet powinna być drukowana jako dorobek krytyczny ich autorów. Przywołuję tu fragment początkowy oceny wydawniczej Profesora Andrzeja Zieniewicza (z Zakładu Literatury XX Wieku na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego) dotyczącej książki *Władysław Sebyła. Lektury*, pod redakcją Joanny Kisiel i Elżbiety Wróbel (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2017):

Sebyła **potrzebny** jest dziś właśnie taki, jaki jest – pesymistyczny, metafizyczny, muzyczny i samotny na sposób bardzo antyawangardowy. Czy, w szerszym sensie – antymodernistyczny. Chcę rzec, jego katastrofizm wynikał z przekonania, że futurystyczno-awangardowe *blaszanki słów* to dramat umierania poezji (w męczarniach!), wkręconej w diabelski kołowrót „wynałazków”, demuzykalizacji i publicystycznej paplaniny, której zalew zwiastuje *noc świata* – głęboki kryzys kultury i czas barbarzyńców. Zaś wobec tej perspektywy Sebyła ani nie imaginował jakichś programów naprawczych, ani nie wieszczył kataklizmu. Jego pesymizm, zaiste bardziej „integralny” niż u Miłosa, iścił się w przekonaniu, że nadchodzi czas, gdy cała kultura humanistyczna, z jej **arcydziełami**, z wyrafinowaniem uczuć i wyrazu, z finezją i delikatnością przedstawień, zostanie po prostu starta z powierzchni świata, zdeptana przez motłoch (nawet „wyształcony”), *wsiąknie w błoto*, i już po prostu nie będzie. *Kołuje wir pokracznych ryb, owadów, płazów, głowonogów*. Niektórzy, jak może Gałczyński, w tym nowym świecie odnajdą się jakoś, lecz dla kogoś, kto – jak Sebyła – tygodniami szlifował deskę rezonansową swych skrzypiec, by zmiękczyć ich ton, albo kochał strojenie fortepianu, tego miejsca zabraknie. W tym sensie był Sebyła poetą tonącej właśnie Atlantydy. *Zbliża się do niej huk wrebli i trzask...*²⁸.

Wszystkie rozdziały, poza trzecim, o Afraniuszu i Pedanie, były drukowane przynajmniej raz, niektóre dwa razy, a rekordzista trzykrotnie (rozdział o tym, że „sonet nie umiera nigdy”; toteż rozrósł się niepomiernie), wszystkie też zostały znacznie, miejscami wręcz wydatnie rozbudowane w stosunku do pierwodruków, o czym informuje *Nota bibliograficzna*. Na ich obecny kształt wpływ nie miały,

²⁸ Zachowuję tu – za autorem – kursywę w cytatach z poezji Sebyły, gdyż dobrze oddaje ona odmienność cudzysłowu w pozostałych wypadkach tego przytoczenia. Pierwsze pogrubienie na potrzeby recenzji – A. Zieniewicza, drugie na potrzeby tego *Przedślowia*.

sygnalizowany przeze mnie niekiedy oddzielnie w przypisach, mieli recenzenci prac zbiorowych Panie Profesor i Panowie Profesorowie (w kolejności alfabetycznej, nie recenzowania): Józef Bachórz, Krzysztof Biliński, Ryszard Koziółek, Bernadetta Kuczera-Chachulska, Jacek Lyszczyna, Anna Łebkowska, Stanisław Popek, Ewa Szczegliacka-Pawłowska i Piotr Urbański, których uwagi i sugestie chowam we wdzięcznej pamięci. Osobne podziękowania zechce przyjąć Profesor Wiesław Rzońca – za wnikliwą lekturę całości i wydobyć na jaw istoty mego zamysłu komparatystycznego, że wynika zeń humanistyczne przesłanie: „[...] literatura piękna jest jednym z absolutnie najważniejszych obszarów ludzkiej świadomości. Mimo to jej status społeczny i – co gorsza – poznawczy nie jest w istocie wysoki”.

Zapraszam zatem Czytelnika do przebycia drogi, którą miałem zaszczyt przemierzać w ciągu ostatnich dziesięciu lat z Przyjaciółmi, „domowymi i dalekimi”²⁹, dla nich, a poniekąd i przez nich, to jest – niekiedy – na ich mniej lub bardziej wyraźne życzenie, wskazanie, zachętę.

29 Aluduję tu bezpośrednio do przedmowy Stefana Treugutta *Mickiewicz – domowy i daleki* (w: A. MICKIEWICZ: *Dzieła*. Wydanie Rocznicowe 1798–1998. T. 1: *Wiersze...*, s. 7–30), którego podejrzewam o zaczerpnięcie tej formuły z noweli, określanej też jako poemat prozą, Stefana Żeromskiego *Puszcza jodłowa* (Kraków 1926), gdyż pojawia się tam w introdukcji, w takim właśnie szyku: „góry moje domowe [...] dalekie siostrzyce”, na niewielkiej przestrzeni dającej się objąć jednym rzutem oka. O przedmowie Treugutta pisałem szerzej w: M. PIECHOTA: *Trzy przedmowy do wydań zbiorowych „Dzieł” Adama Mickiewicza*. W: *V Międzynarodowa Konferencja „Nauka a jakość życia” na 200. rocznicę urodzin Adama Mickiewicza. Prace*. Wilno 17–21 czerwca 1998 r. Red. R. BRAZIS. Wilno 1998, s. 5–7; TEGOŻ: *Trzy przedmowy do dwudziestowiecznych wydań zbiorowych „Dzieł” Mickiewicza*. W: *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*. Red. R. OCIECZEK, współudz. R. RYBA. Katowice 2002, s. 196–203 [przedruk w wersji skróconej w: TEGOŻ: „Słowo to cały człowiek”. *Studia i szkice o twórczości Mickiewicza*. Katowice 2011, s. 209–2016].

Indeks nazwisk

A

Abramowiczówna Zofia 184, 235
Adalberg Samuel 10, 240
Afraniusz (Sekstus Afranius Burus) 5, 15,
64, 67–69, 71, 75–79, 85, 188, 232
Aleksandrowicz Tadeusz 51, 52
Alkman 125
Anakreont z Teos 208
Andres Zbigniew 143, 243
Angelet Christian 252
Antoniak-Kiedos Edyta 216, 217
Antymach z Kolofonu 37
Ariosto Lodovico 209
Argote Luis de Góngora y zob. El Greco
Arustowicz Krystyna 78, 237
Arystoteles 37, 81, 102, 235
Atreusz, król Myken 183
Awianowicz Bartosz 62, 237

B

Bachórz Józef 16, 95, 200, 203, 211, 212,
235, 245
Baczko Bronisław 185, 235
Baczkowski Michał 21, 251
Baczyńska Beata 213, 235, 237
Baczyński Krzysztof Kamil 48, 58, 60, 235,
240, 252
Baliński Stanisław 140
Ballard James Graham 5, 17, 18, 24, 231

Bańko Mirosław 56, 251
Baran Bogdan 85, 239
Barańczak Anna 204
Barańczak Stanisław 3, 6, 30, 39, 43, 44,
94, 204, 217–219, 226–228, 230, 233,
235, 237, 248
Barca Calderón de la 163, 213, 214, 235, 237
Bartmiński Jerzy 199, 249
Bartosik Margarita 65, 236
Barycz Ryszard 134
Baudelaire Charles 228, 229, 235, 240
Bauman Zygmunt 185, 235
Bąk Magdalena 124, 133, 217, 245
Beard Mary 13
Bécu Aleksandra 201, 202, 212
Bécu Hersylia 201, 202
Bécu Salomea 200–203, 212, 249
Bednarska-Ruszajowa Krystyna 140
Belli Giuseppe Gioacchino 8, 207
Bellinger Gerhard J. 181, 235
Bełza Igor 71, 73, 235
Bem Józef 165
Beniowski Maurycy 11, 241, 249
Benjamin Walter 228, 229, 235
Benoit Mariusz 66
Béranger Pierre Jean de 127
Berenika, księżniczka Judei 81, 82, 85
Berent Wacław 17, 46, 229, 231, 240, 244
Bereza Henryk 191

Bernacki Marek 194, 232, 237
 Biały Leszek 213, 214, 219, 237
 Biedrzycka Halina 205, 236
 Biedrzycka Magda 134
 Bielak Tomasz 232
 Bielakow Arkadiusz 41
 Biernacki Andrzej 212, 236
 Bijak Jan 192
 Bikont Anna 177
 Biliński Krzysztof 16
 Billip Witold 206, 242
 Birkenmajer Józef 29, 237
 Bober Jerzy 86
 Bocheński Jacek 63, 236
 Boczkowski Ignacy 212
 Boczkowski Krzysztof 23
 Boczkowski Michał 23
 Bodegård Anders 171
 Bohdziewicz Antoni 134
 Bojer Wawrzyniec 37, 38, 236
 Bolecki Władysław 19, 238
 Bonerowie 130
 Borowy Waclaw 131, 236
 Bortko Władimir 66
 Botticelli Sandro 175
 Boyé Edward 213, 237
 Bradbury Roy 86, 101, 236
 Bradecki Tadeusz 66
 Brahmer Mieczysław 104, 236
 Branicka Katarzyna 44
 Braun Lilian Jackson 25, 239
 Brazis Romuald 16, 246
 Brodski Josif 39, 244
 Brodziński Kazimierz 164
 Brodzka Alina 140, 143, 157, 236, 239, 241
 Brückner Aleksander 129, 236
 Brykalska Maria 140, 236
 Brzozowska Małgorzata 198
 Brzozowski Jacek 8, 11, 38, 52, 54, 97, 98,
 211, 214, 215, 236, 249
 Budkowska Janina 99, 104, 236
 Budrewicz Tadeusz 135, 236
 Budzyk Kazimierz 105, 226
 Budzyński Józef 49–50, 236

Bułhakow Michaił 5, 24, 31, 64–69, 71, 72,
 74, 80, 81, 85, 188, 235, 236, 238
 Bułhakow Afanasij Iwanowicz 71
 Bułhakowowa Jelena Siergiejewna 65, 236
 Byron Georg Gordon 45, 127

C

Camus Albert 3, 5, 17, 25–30, 231, 237
 Carrère Emmanuel 78, 237
 Carroll Lewis 32, 184
 Catylina Lucjus Sergius 34–35
 Cervantes Saavedra Miguel 22, 208–210,
 237
 Cezar (Caius Iulius Caesar) 34–36, 48, 56,
 63, 79, 237
 Chefren, władca Egiptu 13, 181
 Chodkiewicz Karol 37, 38, 236
 Chojecki Andrzej 88
 Chojecki Edmund 19, 22, 247
 Chojnowski Grzegorz 40, 41, 252
 Chopin Fryderyk 152, 220
 Choynowski Piotr 143
 Chrzanowski Ignacy 44, 136, 241, 247
 Chwalba Andrzej 21, 251
 Chwin Stefan 173, 174, 237
 Cudak Romuald 124, 133
 Cyceron (Marcus Tullius Cicero) 5, 34, 35,
 48, 57, 58, 61, 62, 237
 Czachowska Jadwiga 142, 251
 Czajkowska Agnieszka 10, 241
 Czczot Jan 22, 201, 235
 Czekalski Tadeusz 21, 251
 Czerny Anna Ludwika 209, 237
 Czerny Zygmunt 209, 237

D

Dabert Dobrochna 110, 237
 Damian, święty 12
 Danek Danuta 173, 237
 Danielewicz Jerzy 126
 Daniłowski Gustaw 210
 Dante Alighieri 100, 103, 104, 146, 206,
 218, 223, 236, 237, 241
 Darwin Karol 170, 172–174, 198, 237

- Dąbrowski Eugeniusz, ksiądz 70, 238
 Dąbrowski Henryk 87, 95
 Dąbrowski Mirosław 194, 237
 Dąbrowski Witold 31, 65, 70, 236, 238
 Defoe Daniel 25, 29, 30, 237
 Degas Edgar 215
 Dembińska-Pawelec Joanna 219, 237
 Dernałowicz Maria 90, 128, 160, 169, 242, 251
 Dickens Karol 25
 Dismos, łotr 72,
 Dłuska Maria 163, 225, 237
 Dłuski Wiktor 20, 240
 Dmochowska Jadwiga 29, 137
 Dole Nathan Haskell 41
 Dopart Bogusław 90, 105, 211, 237, 245, 251
 Doroszewski Witold 139, 249
 Draga Sonia 219, 220, 233
 Drawicz Andrzej 31, 64, 84, 236, 238
 Dubisz Stanisław 138, 139, 251
 Duda-Gracz Jerzy 219, 220, 224, 227, 228, 233
 Duś Magdalena 232
 Dymna Anna 66, 133
 Dziadek Adam 230, 238
 Dżeser, władca Egiptu 181
- E
- Elbaum Gienrich 75, 238
 El Greco 210
 Eliade Mircea 183
 Eliot Thomas Stearns 23, 252
 Engelking Leszek 40, 41, 243
 Englert Maciej 66
- F
- Fabianowski Andrzej 65, 211, 232, 245
 Fabre Jean-Henri 124, 238
 Fadiman Anne 220
 Fast Piotr 39, 69, 232, 244
 Feliński Alojzy 162
 Fellini Federico 13
 Fertner Edward 134
 Feuchtwanger Lion 5, 64, 67, 79, 80, 85, 188, 238
- Fiałkowski Tomasz 14, 250
 Filipowicz Kornel 14, 250
 Firlej Piotr z Dąbrowicy 130
 Flawiusz Józef 70, 72, 78, 82, 83, 188, 238, 248
 Fletcher Joan 180, 238
 Flis Jan, ksiądz 18, 186, 238
 Floryan Władysław 67, 164, 206, 207, 238, 239, 242, 249, 252
 Fredro Aleksander 6, 123, 124, 126–135, 137, 232, 236, 238, 240, 241, 247, 251
 Fredro Zofia z Jabłonowskich hr. Skarb-
 kowa 130
 Freud Zygmun 190
 Frühling Jacek 67, 188, 238
- G
- Gadacz Tadeusz 200, 239
 Gajewska Ewelina 204, 244
 Gaj-Piotrowski Wilhelm 199, 238
 Gałczyński Konstanty Ildefons 15, 91, 92, 125, 225, 238
 Garczyński Stefan 217, 244
 Gaszyński Konstanty 210
 Gawlik Dariusz 220
 Gawlik Jan Paweł 66
 Gazda Grzegorz 43, 205, 236, 240, 243
 Gielata Ireneusz 232
 Gelve, hr. 209
 German Juliusz 142, 238
 Gestas, łotr 72
 Gielata Ireneusz 232
 Gille-Maisani Jean-Charles 9, 10, 237
 Gloor Ewa 66
 Głowacki Aleksander, zob. Prus Bolesław
 Głowiński Michał 94, 95, 101, 114, 190, 238, 249
 Goethe Johann Wolfgang von 68, 86, 170, 238
 Goetel Walery 143
 Gogol Nikołaj 41
 Gojawiczyńska Pola 157
 Goliński Zbigniew 24, 248
 Gołębiewski Stefan 34, 205, 239

- Gombrowicz Witold 19, 138, 238, 244
 Gomulicki Juliusz Wiktor 9, 35, 53, 54, 59, 106, 121, 148, 165, 238, 243, 250
 Gondek M J 232
 Gontarz Beata 87, 244
 Górski Artur 37, 242
 Górski Konrad 61, 99, 164, 241, 242
 Grabowiecki Sebastian 210
 Grabowska Maria 44, 240
 Grabowski Ambroży 107
 Graczyk Ewa 88, 237
 Gradkowski Henryk 106
 Gralewicz-Wolny Iwona 177, 238
- Gratus Valerius, prokurator Judei 73
 Graves Robert 125, 238
 Gresham Thomas 63
 Grimal Nicolas 12, 181, 238
 Grochowiak Stanisław 60, 247
 Grubba Irina 32
 Grubba Jan 32
 Grubiński Waław 142, 238
 Grzegorz XVI, papież 11
 Gutenberg Johannes 54
 Guze Joanna 26, 216, 237, 251
- H
- Hallyn Fernand 21, 252
 Hammurabi 126
 Hartman Jan 102, 103, 239
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich 51, 52
 Heine Heinrich 45
 Heistein Józef 207, 239
 Helsztyński Stanisław 209, 250
 Henderson John 13
 Heredia José Maria de 216
 Herman Jan 21, 252
 Herod Agryppa I (Marcus Iulius Agrippa Herodes), król Judei 186
 Herod Wielki (Herodes Magnus), król Judei 68, 71, 186
 Herodot 42
 Herrera Fernando de 209
 Hertz Paweł 9, 60, 240
- Hochula Jost 220
 Hoffmann-Piotrowska Ewa 65, 211, 232, 245
 Holoubek Gustaw 66
 Homer 14, 37, 71, 90, 109–112, 114–122, 125, 163, 235, 244, 251
 Horacy (Quintus Horatius Flaccus) 5, 8, 34, 35, 37, 48, 49, 54, 55, 59, 102, 205, 218, 220, 223, 224, 227
 Houdry Wincenty 48, 246
 Hrabec Stanisław 99
 Hughes Robert 7, 8, 12, 13, 205, 207, 239
 Hugo Victor 45
 Hutnikiewicz Artur 130, 142, 239, 240
 Huxley Aldous 85, 153, 156, 239
- I
- Iłakowiczówna Kazimiera 40, 42, 250
 Imhotep, władca Egiptu 181
 Inglot Mieczysław 129, 238
 Iwaszkiewicz Jarosław 35, 250
- J
- Jabłkowska Róża 209, 250
 Jakobson Roman 123, 239
 Jakóbczyk Jan 46, 229, 231, 240, 244
 Jan, święty 194
 Jan Paweł II, papież, zob. Wojtyła Karol
 Janion Maria 44, 128, 175, 212, 240, 251
 Jankowski Jan 66
 Janoszka Maria 19, 211, 239, 243, 247
 Janowska Katarzyna 191–194, 239
 Januszewski Jan 212
 Jarocki Jerzy 66
 Jastrun Mieczysław 35, 250
 Jaworska Elżbieta 90, 160, 169, 242
 Jaworski Roman 157
 Jezus Chrystus 70–72, 186, 187, 227
 Jeżowski Władysław 8, 205, 239
 Joyce James 17, 244
 Józef I, król Hiszpanii, zwany Reformatorem 21
 Judasz z Kiriattu 74–77, 79

K

- Kaczorowski Stanisław P. 210
 Kaden-Bandrowski Juliusz 157
 Kadłubek Zbigniew 14, 243
 Kajfasz Józef 72, 73, 76, 77
 Kalarus Marta 49, 246
 Kalarus Oskar 49, 246
 Kalina Antoni 197, 198, 202
 Kallimach z Aleksandrii 163
 Kałużyński Zygmunt 111
 Kałwa Dobrochna 21, 251
 Kamienieccy 130
 Kamionka-Straszakowa Janina 211, 239
 Kanty Jan, święty 204
 Karłowicz Jan 96, 239
 Karyłowski Tadeusz 36, 248
 Kasprzyk Krystyna 124, 238
 Kąkiel Małgorzata 220, 239
 Keil Heinrich 51, 250
 Kiciński Bruno 33, 244
 Kijonka Edward 221
 Kijonka Justyna 219
 Kijonka Tadeusz 6, 89, 204, 216, 220–223,
 225–230, 233, 239, 244, 247, 250
 Kijonka Zofia 219
 King Stephen 32, 239
 Kirchner Hanna 143, 157, 158, 239
 Kisiel Joanna 15
 Kisiel Marian 159, 184, 220, 221, 229, 233,
 239, 242, 247
 Kisielewski Stefan 143
 Kita Małgorzata 38, 39, 231, 245
 Klaczko Julian 106
 Klaudiusz, cesarz 70
 Kleiner Juliusz 9–10, 44, 131, 184, 213, 215,
 239, 240
 Klekot Ewa 185, 235
 Klimowicz Mieczysław 50, 240
 Kloh Aleksandra 20, 240
 Kmita-Piorunowa Aniela 60, 235
 Kochanowski Jan 86, 88, 94, 100, 102, 124,
 208, 214, 240, 246
 Kochowski Wespazjan 36, 38
 Kolberg Oskar 197–198, 202, 240
 Kołaczkowska Anna 205, 240
 Kołodziejczyk Stanisław 34, 237
 Komorowska Maja 114
 Kondrat Marek 218
 Kondrat Tadeusz 134
 Konieczny Zygmunt 66
 Konik Eugeniusz 36, 237
 Konopka Feliks 129, 170
 Konstantyn I Wielki, cesarz rzymski 12,
 Konwicky Tadeusz 84, 240
 Kopaliński Władysław 56, 60, 125, 240
 Kopczyńska Zofia 94, 162, 240, 248
 Kopernik Mikołaj 63, 200
 Korbut Gabriel 211
 Korzeniewski Bohdan 134
 Kosma, święty 12
 Kostkiewiczowa Teresa 24, 95, 102, 169,
 190, 219, 238, 248, 249
 Kotowska-Kachel Maria 142
 Kowalczykowa Alina 11, 162, 200, 213, 239,
 245, 249
 Kowalski Jerzy 37, 242
 Kowalski Władysław 66
 Koziołek Krystyna 232
 Koziołek Ryszard 16, 228, 229, 240
 Kozłowska 202
 Koźmian Kajetan 165
 Krakowiak Małgorzata 87, 244
 Kralkowska-Gądkowska Krystyna 40, 46,
 229, 231, 240, 244
 Krasicki Ignacy 10, 50, 96, 131, 240
 Krasińska Eliza z Branickich 44
 Krasiński Adam 44, 241
 Krasiński Zygmunt 8, 9, 14, 43–45, 67, 124,
 153, 204, 240, 241, 245, 246, 250
 Krasuska Anna 106, 216, 240
 Krasuski Krzysztof 190, 240
 Krawczuk Aleksander 61, 125, 238
 Kreczmar Jan 66, 114, 117
 Kreczmar Jerzy 114, 117
 Kridl Manfred 91
 Krókowski Jerzy 34, 239, 244
 Królikowski Józef Franciszek 164
 Krynicki Ryszard 170, 172, 177, 240

- Kryński Adam Antoni 96, 239
 Krzeczkowski Henryk 125, 238
 Krzyżanowski Julian 88, 180, 187, 203, 208,
 213, 240, 249
 Kubacki Wacław 211, 240
 Kubiak Zygmunt 36, 37, 70, 238, 248
 Kucala Marian 47, 144, 247
 Kucharski Eugeniusz 130, 131, 240
 Kuciak Agnieszka 103, 104, 237
 Kuczera-Chachulska Bernadetta 16
 Kudas Sebastian 14, 250
 Kukulski Leszek 19, 22, 247
 Kulik Iwan 65
 Kumaniecki Kazimierz 109, 115, 117, 184,
 235, 251
 Kurnakowicz Jan 134
 Kurowski Józef Szynton 107
 Kuryś Agnieszka 10, 237
 Kuźmicki Mieczysław 135
- L**
- Lacan Jacques 190
 Lam Andrzej 60, 241
 La Fontaine Jean de 46, 47, 57, 251
 Lamartine Alphonse 45
 Larousse Pierre 55–57, 238
 Lelewel Joachim 8
 Lem Stanisław 218, 219, 226, 241
 Lermontow Michaił 41, 45
 Leśmian Bolesław 102, 103, 239
 Lévi-Strauss Claude 230
 Lewandowska Irena 31, 64, 70, 236, 238
 Lichański Stefan 86, 238
 Ligenza Henryk 14,
 Ligęza Józef 199, 202, 246
 Ligęza Wojciech 170, 173, 178, 179, 241
 Ligęzianka Zofia z Bobrku, primo voto
 Skotnicka 130, 131
 Limon Jerzy 217, 241
 Lipińska Olga 133, 245
 Lisiecki Paweł 104, 237
 Lisowski Jerzy 191, 229
 Lisowski Krzysztof 228, 241
 Litwornia Andrzej 9, 103, 241
- Liwiusz Tytus 7
 Lorca Federico Garcia 210, 241
 Lowell Robert 41
 Lubelski Tadeusz 110, 241
 Lubomirski Stanisław Herakliusz, książę
 210
 Ludorowski Lech 24, 248
 Lyszczyzna Jacek 16, 87, 106, 126, 132, 210,
 217, 241, 245, 246
- Ł**
- Ładoń Monika 230, 233, 251
 Łagowski Bronisław 62, 241
 Łapicki Andrzej 66
 Ławski Jarosław 9, 10, 241
 Łebkowska Anna 16
 Łosiew Wiktor 65, 236
 Łubieński Tomasz 103
 Łucja, święta 115
 Łukasiewicz Małgorzata 214, 248
 Łukasz, święty 59, 186, 187
 Łukaszewicz Adam 182, 238
 Łukaszuk Magdalena 232
 Łużny Ryszard 248
- M**
- Maciejewski Janusz 50, 247
 Maciejewski Marian 60, 241
 Mailler Norman 111
 Majchrowski Zbigniew 88, 237
 Makkawiejski Nikola 71, 72
 Makowiecki Andrzej Zbigniew 155, 252
 Makowiecki Tadeusz 61, 241
 Makowski Stanisław 91, 92, 98, 166, 201,
 212, 213, 241, 249, 251
 Makuszyński Kornel 143, 157
 Malczewski Antoni 96, 162, 165
 Malej Witold, ksiądz 70, 238
 Malewski Wacław 142, 241
 Malicki Jan 86, 232, 246
 Malik Jakub Aleksander 135, 236
 Mallarmé Stéphane 216
 Mancewicz Aneta 23, 252
 Manzoni Alessandro 45

- Mańkowski Jerzy 109, 115, 117, 184, 235, 251
 Marczevska Katarzyna 10, 237
 Marczewski Andrzej 66, 67
 Marek, święty 70, 186, 187
 Maresz Barbara 198
 Maria, święta 12
 Mariusz (Caius Marius), wódz rzymski 57, 58
 Markiewicz Henryk 49, 58, 59, 63, 118, 123, 125–127, 140, 159, 183, 184, 218, 239, 241, 242
 Marks Karol 190
 Maślanka Julian 37, 52, 87, 93, 95, 189, 194, 242
 Mateusz Lewita 67, 72, 76
 Mateusz, święty 59, 70, 72, 186
 Matuszek Angelika 204, 244
 Mazurkiewicz Filip 19, 244
 Mecenaz (Caius Cilnius Maecenas) 8, 37
 Mendoza Inigo Lopez de 209
 Merenre faraon 182
 Michalunio Czesław SJ 49, 55, 57, 61, 62, 238
 Michał Anioł 216
 Michałowska Teresa 230, 243
 Michałowski Janusz 66
 Michałowski Tomasz 55, 238
 Mickiewicz Adam 5, 8, 9, 16, 17, 22, 33, 37, 40, 43, 46, 50, 52, 64, 67, 86, 87, 89–95, 97, 98, 103, 105–107, 127, 130, 133, 135, 145, 160–165, 169, 189, 193, 194, 200, 204, 206, 210, 211, 214, 215, 221, 223, 227, 232, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251
 Mikrut Izabela 184, 242
 Milon (Titus Annius Papianus Milo) 58
 Miłaszewscy 141, 238
 Miłaszewska Wanda 6, 138–143, 145, 147, 150, 153, 157, 158, 232, 239, 242, 243
 Miłaszewski Stanisław 141, 142, 158
 Miłosz Czesław 15, 23
 Miodek Jan 96, 101, 242
 Mirkowicz Tomasz 85, 243
 Mochnacki Maurycy 206, 242
 Mogilnicki Hipolit 232
 Morcinek Gustaw 143
 Morski Tadeusz 20
 Morsztyn Jan Andrzej 210
 Moskarzewscy 130
 Mrukówna Julia 34, 237
 Myśliwski Wiesław 6, 180, 183, 189, 191–198, 202, 203, 233, 237, 239, 242
- N**
 Nabokov Vladimir 5, 17, 38, 40–42, 231, 242, 243, 252
 Naborowski Daniel 210
 Nadolna-Tłuczykąt Marta 232
 Namowicz Tadeusz 162, 247
 Napoleon I, cesarz Francuzów 95, 96, 128
 Nawarecki Aleksander 14, 243
 Neron (Lucius Domitius Claudius Nero), cesarz 13
 Niebrzegowska Stanisława 199, 249
 Niedźwiecki Władysław 96, 239
 Niemojewski Jerzy 23
 Nieznanowski Stefan 36, 230, 243
 Nikodem, apokryfista 72
 Norwid Cyprian Kamil 9, 48, 49, 59, 61, 97, 106, 121, 148, 163–165, 167, 214–216, 218, 236, 238, 240, 241, 243, 245, 246, 248, 249
 Nowacka Beata 40, 244
 Nowacki Jerzy 126, 248
 Nowak Zbigniew Jerzy 86, 90, 93, 200, 242, 243, 244, 246
 Nowak-Dłużewski Juliusz 36, 243
 Nowakowski Józef 142, 143, 147, 150, 151, 243
 Nowicki Jan 133
 Nowicki Jerzy 189
 Nurowska Maria 67, 243
- O**
 Ocieczek Renarda 16, 22, 24, 37, 43, 49, 245, 246, 248
 Odyniec Antoni Edward 90, 160, 169, 200, 201, 210

- Odziomek Marta 223, 224
 Okopień-Sławińska Aleksandra 94, 95, 102, 159, 190, 238, 249
 Oktawian August, cesarz 8, 33, 70, 189, 205
 Olawidez (Pablo Antonio José de Olavide, hrabia de Pilos) 18, 20–23
 Olbrychski Daniel 66
 Olszański Grzegorz 230, 233, 251
 Olszewski Marek Tycjan 63, 237
 Opacka Anna 162, 243
 Opacki Ireneusz 15, 40, 45, 46, 60, 123, 160, 200, 206, 211, 219, 230, 243, 244, 246
 Orliński Władysław 18, 20, 22, 24, 243
 Orłowski Hubert 229, 235
 Orwell George 85, 243
 Oryźyna Janina 199, 202, 243
 Ossowski Stefan Jerzy 225
 Ostrowski Witold 43, 205, 243
 Otwinowska Barbara 230, 243
 Owidiusz (Publius Ovidius Naso) 33, 243, 244
- P**
- Pachelska Katarzyna 222, 226, 244
 Paluchowska Danuta 59, 245
 Parandowski Jan 117, 118, 184, 238
 Parandowski Zbigniew 184, 238
 Parry Adam 75, 244
 Parry Milman 75, 184, 244
 Paszek Jerzy 17, 19, 37, 39, 42, 46, 69, 70, 88, 141, 144, 157, 159, 203, 217, 220, 229, 231, 240, 244
 Paszkowski Józef 209, 250
 Paweł, święty 126, 180, 247
 Pedaniusz, jeździec rzymski 5, 15, 64, 67, 78–80, 83, 84, 188, 232
 Pedaniusz, legat rzymski 79, 80
 Pelletier André 70
 Perepczko Marek 66, 69, 114
 Peszek Jan 133
 Peszek Maria 133
 Petrarka Francesco 206, 207, 209
 Pianko Gabriela 34, 205, 239
 Piechota Małgorzata 66, 87, 200
 Piechota Marek 3, 4, 8, 16, 22, 37, 40, 45, 46, 48, 50, 54, 59, 65, 67, 86–89, 92, 98, 105, 127, 133, 160, 161, 166, 200, 204, 210, 211, 217, 233, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247
 Pieczka Franciszek 66
 Piekara Magdalena 46, 229, 231, 240, 244
 Piekot Tomasz 101, 242
 Pierzchała Ludwik 198, 202
 Pietrzak-Thébault Joanna 45, 246
 Pigoń Stanisław 91, 93, 99, 106, 127, 132, 242, 246, 247, 251
 Pilarowa 201
 Pilch Jerzy 204, 247
 Piłat Poncjusz, prokurator Judei 67–73, 75–77, 80, 81, 85
 Piotr, święty 12
 Piotrowski Andrzej 23
 Piotrowski Andrzej Wiktor 95, 247
 Pirożyński, ksiądz 155
 Pisarek Walery 47, 144, 247
 Pisarkowa Krystyna 144
 Pius IX, papież 9
 Piwińska Marta 96, 213, 247
 Pizonowie 47, 55, 239
 Platerowa Apolinarą z Żabów 201, 202
 Plaut (Titus Maccius Plautus) 68
 Plutarch z Cheronei 5, 48, 57, 58, 220
 Płoszewski Leon 87, 242
 Pochel Piotr 211, 247
 Podbielski Henryk 37, 235
 Podgórski Andrzej 105, 251
 Podradzki Jerzy 52, 247
 Podraza-Kwiatkowska Maria 167, 247
 Poe Edgar Allan 32
 Pomorska Krystyna 123, 239
 Pomorski Adam 85, 251
 Popek Stanisław 16
 Porębowicz Edward 100, 104, 127, 236, 237
 Portinari Beatrycze 206, 223
 Potocka Zofia z Branickich 44
 Potocki Adam 44, 45, 241
 Potocki Artur 44

- Potocki Jan 5, 17–24, 28, 231, 239, 240, 247, 248, 252
 Potocki Stanisław 193
 Potocki Wacław 165
 Prudhomme Sully 216
 Prus Bolesław (zob. Aleksander Głowacki) 66, 135–137, 236, 247, 250
 Prussak Maria 53, 107, 108, 247, 250
 Przebinda Grzegorz 31, 64, 68, 236, 238
 Przerwa-Tetmajer Kazimierz 210
 Przesmycki Zenon 139, 210
 Przybora Jeremi 184, 242
 Przyboś Julian 196–198, 215, 217, 247
 Przybylski Jacek Idzi 10
 Przybylski Ryszard 204, 210, 247, 248
 Przychodniak Zbigniew 8, 11, 52, 53, 97, 249
 Pseudo-Longinos 102
 Pszczołowska Lucylla 94, 162, 225, 240, 248
 Pszoniak Wojciech 66
 Puszkina Aleksandr 41, 100, 248
 Putin Władimir 66
 Puttkamerowa Maryla z Wereszczaków 22
 Pytasz Marek 161, 246
- R
- Raczek Tomasz 111
 Radożycki Jan 70, 78, 79, 238, 248
 Rafael Santi 13
 Rączka-Jeziorska Teresa 107, 247
 Ribbeck Otto 36, 251
 Riffaterre Michael 169, 170, 248
 Ritz German 214, 248
 Rodziewiczówna Maria 157
 Romanowski Andrzej 49, 58, 59, 63, 118, 125–127, 183, 184, 241, 242
 Ronsard Pierre 207
 Rosińska Iza 25, 239
 Rosset François 19–21, 23, 247, 248
 Rott Dariusz 232
 Rousseau Jan Jakub 185, 235
 Różewicz Tadeusz 204, 248
 Rudy Małgorzata 66
 Rusinek Michał 171
 Rutkowska Aleksandra 106
- Ryba Janusz 24, 40, 127, 211, 233, 239, 241, 243, 245, 247, 248
 Ryba Renata 16, 246
 Rycharski Lucjan Tomasz 9, 248
 Rymkiewicz Jarosław Marek 169, 248
 Rzewuski Wacław 212
 Rzońca Wiesław 4, 49, 106, 167, 216, 240, 245, 248, 249
- S
- Sade Hugon de 206
 Saggs Henry William Frederick 126, 189, 248
 Santillana Markiz de zob. Mendoza
 Saplica Wincenty 48, 246
 Sarnowska-Temierusz Elżbieta 230, 243
 Sawicki Jacek 48
 Sawicki Stefan 45, 138, 248
 Sawrymowicz Eugeniusz 201, 213, 249, 251
 Schiller Friedrich 10
 Schliemann Weinrich 184
 Sebyła Władysław 15
 Sejan (Lucius Aelius Seianus) 70
 Seneka (Lucius Annaeus Seneca) 75
 Seweryn Agata 59, 232, 245
 Seweryn Dariusz 59, 232, 245
 Sękowski Józef 169, 248
 Sęp-Szarzyński Mikołaj 12, 208, 248, 249
 Sheybal Władysław 66
 Sienkiewicz Henryk 208, 249
 Sierny Tadeusz 220, 233, 247
 Sierocka Krystyna 157
 Sikorski Janusz 229, 235
 Simonides z Keos 220
 Sinko Tadeusz 47, 55
 Siwicka Dorota 46, 169, 245, 248
 Skotnicka Zofia, zob. Ligęzianka
 Skotnicki Jan 130
 Skwarczyńska Stefania 206, 249
 Sławek Tadeusz 14, 243
 Sławińska Irena 61, 241
 Sławiński Janusz 94, 95, 102, 103, 160, 169, 190, 205, 238, 240, 249
 Słonimski Antoni 35, 250

- Słowacki Juliusz 8, 10–12, 43, 45, 49, 53, 54, 67, 86, 89, 92, 97, 98, 160, 162, 163, 166, 184, 200, 201, 204, 210, 212–215, 236, 237, 240, 241, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251
- Smol Mieczysław 143
- Socha Irena 232
- Sofokles 223
- Sokalska Małgorzata 45, 246
- Sokołowska Jadwiga 208, 248
- Spazier Richard Otto 90
- Spencer Edmund 207, 208
- Stabryła Stanisław 36, 47, 55, 220, 239, 248
- Staff Leopold 214
- Staniewska Anna 209, 250
- Stanisław August, król Polski 131
- Stanisławski Antoni 100, 237
- Starczewski Artur 232
- Starnawski Jerzy 214, 249
- Starzyk Jarosław 221, 249
- Staszczuk Stefan 33, 34, 237, 243
- Staszic Stanisław 164
- Stefanowska Zofia 12, 17, 53, 105, 127, 214, 242, 249, 250
- Steiner George 41
- Steller Paweł 227
- Stępień Jan książdz 189, 252
- Stoiński Stefan Marian 199, 202, 246
- Stradecki Jerzy 35, 250
- Stradivari Antonio 219
- Stróżewski Władysław 229, 249
- Strzałkowska Maria 209, 249
- Stuchlik-Surowiak Beata 232
- Sudolski Zbigniew 50, 124, 201, 202, 212, 235, 249, 251
- Surowska Barbara 228, 235
- Suzin Adam 201, 235
- Swetoniusz (Caius Tranquillus Suetonius) 57
- Swinarski Konrad 66
- Szadura Joanna 198
- Szaflarska Danuta 134, 135
- Szałagan Alicja 142, 247, 251
- Szargot Maciej 9, 250
- Szczegliacka-Pawłowska Ewa 16
- Szekspir William 46, 173, 207–209, 216, 217, 228, 236, 248, 250
- Szleszyński Bartłomiej 135, 250
- Szmatloch Jan 221
- Szopen zob. Chopin Fryderyk
- Szweykowski Zygmunt 136, 247
- Szyller (Friedrich von Schiller) zob. Schiller
- Szymańska-Kumaniecka Janina 181, 235
- Szymborska Wisława 6, 14, 78, 159, 165, 167–179, 183, 232, 237, 238, 240, 241, 250
- Szyndler Bartłomiej 53, 54, 250
- Szyrocki Marian 67
- Ś
- Ślawska Magdalena 39, 231, 245
- Świdierska Alina 103, 104, 237
- T
- Tacyt (Publius Cornelius Tacitus) 81
- Taluć Katarzyna 220, 250
- Tambor Jolanta 124, 133
- Tarnowska Krystyna 29, 237
- Tasarek Michał 8
- Tasso Torquatto 36, 38
- Tazbir Janusz 53, 250
- Terencjusz (Titus Fabius Josephus) 250
- Terentianus Maurus 5, 48, 49, 51–53, 59
- Tofel Bartek 183
- Tokarczuk Olga 205, 250
- Tołstoj Lew 5, 17, 38, 40, 41, 52, 231, 250
- Tomalak Barbara 204, 244
- Tomczok Marta 84
- Torański Błażej 134, 250
- Tramer Maciej 98, 251
- Trela Jerzy 133
- Trembecki Stanisław 24, 96, 165, 248
- Treugutt Stefan 16, 107, 250
- Triaire Dominique 19–21, 23, 247, 248
- Trojanowiczowa Zofia 53, 250
- Troszyński Marek 166, 213, 214, 245, 250
- Tukka Płocjusz 38
- Tulli Magdalena 204, 250
- Tur Krzysztof 65, 236

- Turner Alice K. 86, 236
 Turczyn Małgorzata 211, 250
 Turkowska Danuta 34, 237
 Turska Halina 105, 226, 250
 Tuwim Julian 35, 94, 228, 229, 240, 250
 Twardowski Jan, ksiądz 183
 Tyberiusz (Tiberius Claudius Nero), cesarz
 63, 70, 84
 Tynecka-Makowska Słowinia 43, 205, 236,
 240, 243
 Tyszkiewicz Beata 134
 Tytus (Titus Flavius Vespasianus), cesarz
 (79–81) 64, 67, 78–85
- U
- Ulrich Leon 209, 250
 Urbańczyk Stanisław 47, 144, 247
 Urbański Piotr 16, 212, 249
- V
- Valéry Paul 215, 251
 Vega Garcilaso de la 209
 Vega Lope de 210
 Verlaine Paul 216
 Villon François 223
 Voltaire, zob. Wolter
- W
- Wajda Andrzej 66, 134
 Walas Teresa 129, 241, 249
 Walsh Raul 111
 Wańkiewicz Melchior 46, 47, 57, 251
 Wapowski Stanisław 208
 Wariusz Lucjusz 37, 38
 Wasilewska Anna 19, 21, 247, 248
 Wasilewski Zbigniew 60, 252
 Wążyk Adam 34, 239, 248
 Weintraub Wiktor 105, 251
 Wergiliusz (Publius Vergilius Maro) 35–38,
 42, 163, 223, 248, 251
 Weysenhoff Józef 143
 Wespazjan (Titus Flavius Vespasianus),
 cesarz (69–79) 67, 79, 81, 82, 85
 Węgrzyniak Anna 46, 232
- Wilczek Piotr 232
 Wilkoń Aleksander 14, 243
 Wilkoń Teresa 232
 Winniczuk Lidia 34, 205, 239
 Witeliusz (Aulus Vitellius), cesarz 70
 Witkiewicz Stanisław Ignacy 157
 Witkowska Alina 169, 213, 248
 Witkowski Maciej Grzegorz 180, 238
 Wojciech, święty 141, 142
 Wojtyła Karol (Jan Paweł II) 217, 251
 Wojtyszko Maciej 66
 Wolter (Voltaire, właśc. François-Marie
 Arouet) 10
 Wołyński Wojciech 217, 235
 Woszczerowicz Jacek 134
 Woyniłłowicz 202
 Woźniak Tadeusz 66
 Wójcicka Zofia 212, 249
 Wójtowicz Agnieszka 98, 251
 Wróbel Elżbieta 15
 Wujek Jakub 140
 Wybicki Józef 87, 95
 Wydźga Bohdan 229, 235
 Wyka Kazimierz 89, 90, 107, 128, 226, 235,
 251
 Wypiański Stanisław 63
- Z
- Zabierowski Stefan 87, 244
 Zachwatowicz Krystyna 134
 Zagajewski Adam 204, 219, 251
 Zając Jan 98, 251
 Zakrzewski Bogdan 128, 251
 Zamiatin Eugeniusz 85
 Zan Stefan 201, 202
 Zan Tomasz 201, 235
 Zanussi Krzysztof 6, 109, 111–114, 118–120,
 122, 232, 251
 Zapasiewicz Zbigniew 66
 Zarębina Maria 90, 251
 Zaśko-Zielińska Monika 101, 242
 Zawada Andrzej 114
 Zawisza Krzysztof 37, 38, 236
 Zaworska Helena 157, 241

Zborowski Wiktor 66

Zeler Bogdan 221, 251

Zenowicz Maria 26, 237

Zgorzelski Czesław 8–10, 12, 45, 105, 107,
123, 145, 164, 211, 214, 221, 239, 242, 245,
249, 250, 251

Ziejka Franciszek 105, 245

Zielińska Marta 90, 160, 169, 242, 248

Zieniewicz Andrzej 15

Zinserling Zofia 32, 239

Ziomek Jerzy 123, 251

Ziółek Monika 42, 252

Ziółkowski Zenon 189, 252

Zoil 70

Ż

Żaboklicki Krzysztof 206, 252

Żakowski Jacek 20, 239

Żebrowski Edward 109, 118, 120, 251

Żeleński Tadeusz (Boy) 155, 252

Żeromska Monika 42, 252

Żeromski Stefan 16, 17, 37, 46, 153, 157, 229,
231, 240, 244, 252

Żmigrodzka Maria 42, 210, 248

Żółkiewski Stefan 157, 190, 241, 252

Żółtowska Maria Ewelina 21, 252

Żywiołek Artur 10, 241

Żyznowski Jan 140

MAREK PIECHOTA

(Nie)zapomniany czar arcydzieł

Anonim, Barańczak, Camus...

[The (Un)forgotten Charm of Masterpieces: Anonim, Barańczak, Camus...]

S U M M A R Y

This is a selection of papers from the collected works published in Częstochowa, Katowice, Lublin, Warszawa, and volumes dedicated to eminent historians of Polish and world literatures, librarians, creators of culture (in Poland and Lithuania), poets, and social-cultural activists. None of these texts are reprints of their first editions. All of them have been revised for the new publication and supplemented with an updated bibliography and new, extensive fragments. In the *Przedślowie* [Foreword], the author distances himself from Latinocentric studies because the formula “all roads lead to Rome” is an oversimplification; it correlates more with the first chapters of the book and less so with the ones that follow. It is only a signpost, a trace of the masterpieces being rooted in classical literature. However, we only see what we can perceive. When we look more closely, we usually find out that “all roads lead to Rome”, albeit some lead to Athens.

Chapter 1 „*Arma virumque cano...*”. *Niepowtarzalny urok pierwszych zdań arcydzieł. Potocki (Jan), Ballard, Camus, Nabokov, Tolstoj (Lew)* [“*Arma virumque cano...*”: The Unique Charm of the First Sentences of Masterpieces. Potocki (Jan), Ballard, Camus, Nabokov, Tolstoj (Leo)] offers a view that the sentences we remembered as the first sentences of masterpieces (as our predecessors taught us) were rarely the true opening sentences of those works. A closer look at the text leads to a re-interpretation and each consecutive reading is a discovery of new meanings.

Chapter 2 *Wyrwane z kontekstu. O obyczaju nadawania nowych znaczeń zaledwie fragmentom cudzych myśli. Rekonesans nieco obszerniejszy* [Out of Context: On the Custom of Assigning New Meanings to Someone Else's Ideas: A Slightly Broader Reconnaissance] shows that among next generations, there is a tendency to simplify readings and retain fragmented sentences; sometimes a few hexameters remain in the common memory as half of a verse, whose interpretation is far from the original. The authors of complete thoughts presumably would not have put their names on these pieces.

Chapter 3 *Afraniusz i Pedan – mistrzowie niesubordynacji. Bultakow versus Feuchtwanger* [Afranius and Pedan – Masters of Insubordination: Bulgakov versus Feuchtwanger] offers a comparative study of two symmetrical composition techniques, which appeared independently of each other and almost simultaneously, in *The Master*

and *Margherita* and *The Jewish War*. It is commonly assumed that eager subordinates follow their superiors' orders with accuracy. Carrying them out *à rebours* in terms of the official wording, emphatically expressed by the one giving orders, sometimes turns out to be the highest form of obedience and allegiance on the part of the subordinate. Disobedience goes unpunished when it has advantages for the one giving the orders and relieves them of responsibility.

Chapter 4 *Czy w inwokacji „Pana Tadeusza” Mickiewicz użył rymów częstochowskich? Kilka dopowiedzeń z klamrą liryczną w tle* [Did Mickiewicz Use Doggerel in the Invocation to *Pan Tadeusz*? A Few Remarks with a Lyrical Framing Device in the Background]. Mickiewicz readily used grammatical rhymes, valued during the Renaissance period. Although his aim was to achieve the simplicity of poetic expression, he never lowered himself to doggerel (vernacular, trivialized), which prompted criticisms of commentators. It is argued that patriotic lyric poetry intertwined with personal lyric poetry prevails in the “Epilogue”, whereas personal lyric poetry, ostensibly directed at the narrator, “host of the poem”, “cordial witness” of the story told, comes to the fore in the invocation.

Chapter 5 *Funkcje motywu homeryckiego w „Górach o zmierzchu” Krzysztofa Zanussiego. Film – scenariusz – nowela filmowa. Trzy warianty jednej sceny i ich konsekwencje interpretacyjne* [Functions of the Homeric Theme in Krzysztof Zanussi's *Mountains at Dusk*: Film – Script – Short Film: Three Variants of One Scene and Their Consequences for Interpretation] confirms the belief about the distinctiveness of the three variants of artistic material (film, script, and short film). The analysis was based on a part of script inspired by antiquity, which the director of the film lent to the authors of the book *Homer*. Watching the film after a reading of the other two sources changes the understanding and emotional reception of the scene with the Homeric theme and the entire film. Through the completeness of sources, a broader circle of recipients was able to follow through the process of creating a film.

Chapter 6 *Retoryka pisania o „Zemście” Aleksandra Fredry z uwzględnieniem kategorii odbiorcy* [The Rhetoric of Writing about Aleksander Fredro's *Revenge* with the Consideration of a Recipient] makes us aware of the significance for a literary historian of whether they adjust their comment to a recipient. A lecture on Aleksander Fredro's *Revenge*, inaugurating an academic year for the foreign students of the Polish language and culture, ended with a punchline that educated people associated “revenge” with comedy only in Poland. If it were not for other issues, our country could be thought of as a land of happy people. It turned out that the author had repressed the memory of the rather vicious and satirical television realization of Fredro's *Revenge* directed by Olga Lipińska in 1994 and disregarded Bolesław Prus's short story under the same title, with strongly postcolonial undertones. The recipient category restricts the sender regardless of whether they are aware of it or act on intuition.

Chapter 7 *Wśród wartości zapoznanych ze szczętem. O powieści „Bogactwo” Wandy Miłaszewskiej* [Among the Intimately Familiar Values: On Wanda Miłaszewska's Novel *Bogactwo* (Wealth)] points to two anachronisms: a novel that won awards shortly before the outbreak of World War II is lacking a cross-generational dialogue about sexual issues. It mainly pertains to the upper classes and to a lesser extent the “low-life”. The upper classes, people of high culture – do not discuss “these” issues. The novel seems

anachronic even in the context of its contemporaneous times because it disregards the tendency to abandon social didactics in a popular novel. *Sic transit gloria...*

Chapter 8 *Ślady tradycji trzynastozgłoskowca w tomiku „Chwila” Wisławy Szymborskiej* [Traces of a Thirteen-Syllable Verse in Wisława Szymborska's Book of Poems *Moment*] argues that multiple readings of *Pan Tadeusz*, while writing a book in requirement of a Professor title, sensitizes the author to the rhythm and melodic of thirteen-syllable verse, hence he can also trace it in contemporary poems without seeing it as a relic of a bygone era, but rather a sign of longing for this verse, quite unexpectedly re-emerging in the lyric poetry at the turn of the 20th and 21st centuries, including the book of poems *Moment*, mentioned in the title, as well as the non-mentioned *Colon, Here, and Enough*.

Chapter 9 *Romantyczne konteksty ludowej śpiewki „Kamień na kamieniu...”, czyli o pożytkach płynących z lektury cudzych listów. Z arcydziełem Wiesława Myśliwskiego w tle* [Romantic Contexts of the Folk Tune *Kamień na kamieniu...* (Stone upon Stone...), or on the Benefits of Reading Someone Else's Letters: With Wiesław Myśliwski's Masterpiece in the Background] leads to a re-interpretation of Wiesław Myśliwski's conviction that the musical theme of his masterpiece derives from folklore; this tune was known as a folk tune in the mid-19th century. The benefits of reading someone else's letters can lead to surprising discoveries; in a letter to Edward Odynec, Salomea Bécu suggests that the author of the tune, written during a „dance soirée” in Vilnius (in the fall of 1826), was Stefan Zan, a younger brother of Adam Mickiewicz's friend – Tomasz. The attendees of that soirée were, among the Vilnius youth, her son Juliusz and step daughters Hersylia and Aleksandra Bécu.

Chapter 10 *Sonet nie umiera nigdy. Barańczak i Kijonka wśród odnowicieli gatunku o blisko osiemsetletniej tradycji* [Sonnet Never Dies. Barańczak and Kijonka among the Restorationists of a Genre with a Nearly 800-Year-Old Tradition] – is a study growing from a conviction that if any genre in the history of literature could claim the Horatian “Non omnis moriar”, it would most likely be the sonnet. The genre had a less or more intense presence in almost all epochs of European literatures and was undergoing transformations which do not end even in postmodernism. To sum up, the sonnet never dies, and Stanisław Barańczak and Tadeusz Kijonka are among its restorationists.

Redakcja
Anna U. Piłśniak

Projekt okładki
Anna Gawryś

Redakcja techniczna i łamanie
Jadwiga Piłśniak

Korekta
Marzena Marczyk

Copyright © 2019 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3601-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3602-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12b, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 16,75. Ark. wyd. 20,0
Papier Munken Print White 100 g, vol. 1.5. Cena 49,90 zł
Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin